

לאמונתנו באדם

יצחק שוייגר

לאורי ארליך, שנקדש
טל משמרתו בירושלים

הנצחון הסופי: „השמת לבך?” — הרי הוא, השטן, נשאר בשלו ומחייך שוב את חיכוכו. כן! אמת!... איוב־האדם לא רק שמדוי גופו ויסוריו הגדולים לא הביאוהו לידי הסתגרות או משנה־הסתגרות בסוגר עצמו, סוגר אנוכיותו, אלא, להיפך, מכאוביו האיומים כמו הבקיעו כליל את שריון הויתו האישי־הפרטית והוא, מתוך צערו שלו, כמו גבה והתנשא אל מעבר לעצמו, להיות נושא ענותם ועלבונם של כל המוכים והנענים, ויהי להם לפה לקונן קינתם ולתבוע עלבון כולם. והוא, איוב, הן גם מוכן לקבל את יסוריו באהבה, מוכן לנשק את החרס שבו הוא מתגרד, ובלבד שידע שיש טעם ויש צידוק ויש חשבון לכל ענות־עולם ומעוות־עולם זה. כן! אמת!... אך לו, לשטן, שאלה אחת בזה, רק אחת:

— הרי כל אותם הנענים והמוכים וקשי־היום ההפלשו בעפרו של עולם גם „בימי חרפו” של איוב, גם כשבניו שלו עוד „הלכו ועשו משתה בית איש יזמו ושלחו וקראו גם לשלושת אחיותיהם לאכול ולשתות” — ומדוע לא קם איוב אז ולא בעט במזבחו? מדוע לא ניתכו אז שאגותיו לתבוע עלבון הכל ומשפטם? ורק בבוא הרעה אליו, אל נפשו — „תגע עדיך” — רק אז: „למה יתן לעמל אור ותמים למרי נפשו”, רק אז: „מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך?” — והאם אין זאת אומרת שוב כי — לא! לא חנם! לא חנם איוב התם הולך תמים עם אלוהים, משכים ומעלה עולות, ולא חנם קם איוב־האדם ונעשה מלאכס־מליצם של דכאי־ארץ להרגיו עליהם שאול ושמים. איוב המורד, זועק ובוכה על עיוותו של עולם, דורש צדקו של עולם, אך כלום מצעם של כל „מרחבי עולם” הללו אינה אמת־האפר האחת שבה מתפר־לש הוא? אינו זה השק שהוא „תפר עלי גילדו” שלו שרגע, על גופו הוא שמק? וכלום זעקתו האחת הנאמנה, זעקת בשרו שלו הכואב עליו, כלום לא היא שמנסרת בכל זעקות־העולם ומשפטי־העולם שלו — היא, האחת, בכל עקיר־פיה? — „אולם שלח נא ירך וגע אל עצמו”.

המעשה, גם הטוב במעשים מבחינת התועלת והברכה אשר בו לפרט או לכלל, אינו ניתק למעשה מוסרי אלא אם כן זו הבאה הטובה והתועלת לזולת היתה כוונתו של עושה המעשה וזה והוא לשמו נעשה, לא תמיד אמנם אפשר, ולא תמיד אנו צריכים, לבחון את המניע הפנימי, אולם הערכתנו במקומה עומדת: רק המעשה שיסדרו אינו בקשת הטובה הפרטית טבוע בטר־ביעתה של מוסריות; ובמדה שמניעים על־אנוכיים צרופים שולטים באדם והם שמכוונים את פעולותיו, במדה זו עולה הוא להיות אישיות מוסרית.

וכאן נפתח הויכוח הישן ההוא על האדם, הויכוח שבין אלוהים והשטן.
— „השמת לבך על עבדי איוב? — איש הם וישר — וסר מרע.”
והשטן — הוא שם גם שם לבו, אלא שהוא מחייך בחיכוכו השטני:
— „החנם ירא איוב אלוהים? הלא אתה שכת בערו” —

החנם?... לא! „חנם” אין! המעשה הטוב, הצרוף, מעשה־אדם שאינו בא אלא לשם הטוב בלבד ואין בו שום פנייה עצמית מאיזה צד שהוא, הוא דמיון כוזב, כל עלילות האדם, חתירותיו ונהיותיו — להן לכולן בסופי כל הסופות, רק מקור אחד, מניע אחד ותכלית אחת: הלא הוא האדם בקרבתו לעצמו, האדם לגופו־לנפשו, האדם באנוכיותו, זו שמתא־פרת בכל מיני איפורים ומסתתרת בכל מיני חביגנים והיא ביסודה אחת, אחת בכל עיטופיה, צורותיה וגילגוליה —

— „אולם שלח נא ירך וגע אל עצמו” — בספר איוב שלנו, בכתב־קדשו של עם ישראל, מסתיים הויכוח בנצחוננו של אלוהים, כלומר בנצחון האמונה באדם, אך בביבליה של השטן יש בודאי נוסח אחר לסיפור הזה. על כל פנים אין ספק, כי בהתחדש יום התיצ־בותם של בני־האלוהים לאחר כל מה שעבר על איוב ולאחר כל זעקותיו וטענותיו הנאמר נות, ואלוהים פונה שוב אל השטן בשמחת

אך מה היא ההוכחה שיכולה לבוא כאן לצמת, להכריע?

הואיל והדיון אינו על הגגות, על המעשה והטוב הכרוך בו בעצמו, כי אם על הנסתרות, על המניע הפנימי, על הכוונה, הרי שום הוכחות אינן, ואי אפשר שיהיה זולת עדותו של האדם גופו מתוך הסתכלותו העצמית הפנימית, ההתודעות וההינכחות העצמית הנאמנה היא ההוכחה האחת האפשרית כאן, ואף זאת: הואיל והדיון פה אינו על מספר בני אדם, אם רב או מעט, כי אם על עצם צלמו של האדם, מסוים בטיב האנושי, הרי שאם ישותו של זה הוכחה אפילו ביצור־אדם אחד־יחיד בעולם — הוכחה בזה מציאותו של כושר כזה, של אפשרות כזו ביצור האדם בכלל, ומאידך גיסא: אילולא נמצא בתוך כל מין האדם תחת השמים אלא קין אחד־יחיד שמקנאה שפך דמי אח — הרי מציאותו של כושר איום זה בתוך היצור־האדם כבר אושרה, ולפיכך, בענייננו פה, עלינו לגבות עדות מאתנו, ורק מאתנו עצמנו, מאתנו בסתרי צפונותינו.

ולגביית העדות הזאת — נהיה כנים עם עצמנו כאשר נהיה, ויהי סיכומו של חשבוננו המוסרי עם נפשנו עגום ודל כשהיה — האמנם מוכנים אנחנו לעמוד ולענות בנו כי אפילו פעם אחת לא אירע בכל חייה האדם שלנו מאורע אישי זה, שעשייתו או אי־עשייתו של איזה מעשה שהוא נחרצה לא על ידי נימוק פרטי־תועלתני באיזו צורה שהיא, לא מתוך חשבון אנוכי ישיר או עקיף, קרוב או רחוק, כי אם מתוך שיקולה של הכרתנו המוסרית והכרעתו של הרצון הטהור לעשות את הטוב כאשר הוא טוב ולסור מן הרע כאשר הוא רע? האמנם לא התרחש דבר כזה בחיי האדם שלנו, אף לא פעם אחת?... ועצם התגה הזאת שמתעוררת בלבנו בהעמידנו לפנינו את השאלה הזאת, עצם זו כבישת־הפנים שלנו בפני עצמנו, עצם זו הכלימה ו"הירהורי התשובה" הצובטים ומייסרים ותובעים — האם הם גופם אינם אומרים כלום בוז גביית העדות שלנו על האדם, על אשר הוא מוכשר להיות ומשום כך גם קרוא ונתבע ונכסף להיות?...

אך אולי נוח ששאלתנו תתנסח באופן זה: — כל בני האדם שמיום עמדנו על דעתנו ידענום ונדעם, ואתם וביניהם חיינו ואנו חיים, וכל בני האדם שעל צדקתם ואמתם, על מסירת נפשם והקרבת חייהם סופר לנו ויסופר בכל

לא! השטן לא נכנע. הוא עמד בשלו, ויש להודות שמאז ההתרחשות בארץ עוץ נעשו תחת השמש דברים ומעשים שהשטן עצמו לא היה יכול להעלותם על דמיונו השטני, והם כוח בהם להוכיח לאלוהים גופו, כביכול, שבויכוח זה על האדם צדק לא הוא אלא השטן, ולא עוד אלא שהאדם עצמו, "האדם הנאור", הן קיבל זה כבר לא את דעתו של אלוהים, כי אם את חות־דעתו של השטן דוקא על האדם, ושאלת־הכפירה השטנית, "החנם?" היא שבהגחת־היסוד שלה הלא נעשתה למושכל־ראשון בחקר כל עלילות האדם, שרשיהן ומניעיהן תמיד, ובכל זאת, ואף על פי כן: "שחקי, שחקי — — — כי עוד אאמין גם באדם גם ברוחו"... כי אני לא את משפטו של השטן על האדם אני מקבל, כי אם את משפטו של אלוהים, את משפטו כי אכן "חנם גם חנם!"

ונזכור: שאלתנו אינה אם פועלים או לא פועלים באדם כל מיני "יצרים רעים": ודאי שהם פועלים! ושאלתנו גם אינה אם עצום הוא באדם עקרון "האהבה העצמית" או לא עצום: הוא עצום! — ולו גם הבכורה הטבעית, הרא־שוגית, באדם, אולם בדברנו על מוסריות הרי אין אנו מתכוונים כלל להעדרם של אלה ואף גם לא לחוסר אונים שלהם ביצור האדם מעיקרם. אדרבה, הלא רק מהם ובהם מתגדרת המוסריות: כי כשם שהצדק המתגלה במשפט אין מקום לו אלא אם כן שני צדדים־יריבים, נגשים אל אלוהים, כך כל עצמה של המוסריות והפעליות תיה הרי אינם אלא במסה ובמריבה שבין האנוכיות על כל תקפה באדם וכל שוקה ואוותה בו ובין התביעה הנשמעת לו גם היא מתוכר מעצמו לויתור, ורק פעולותיו ויחסיו של האדם, הבאים כתוצאתה של ההתנצחות הזאת בו, כתוצאת בחירתו הוא הרצונית והכרעתו שלו לצד כיבוש אנוכיותו, לצד הויתור וההת־עלות עליה — רק פעולותיו ויחסיו אלה של האדם הזכות להם להיזקף על חשבון מוסריותו, וכאן השאלה: "ויתור, התעלות" — האמנם יש כאלו — ובאמת, לטוהר, רק לשם הזולת, רק לשם הטוב, לשם הצדק, ללא שום חשבון פרטי מאיזה צד שהוא? האמנם יש ביצור האדם הכושר הסגולי הזה, "להשתלף מעצמו", מאנוכיותו, מתעצומת שלטונה הטבר־עית בו כבכל החי ומהשתרגותה רבת־האנפין ורבת־הצעיפים בכל כיווני מעשיו וסתרי פניו־תיו? ובקיצור: "החנם?"...

באשר הוא טוב, לצדק ולאמת באשר הוא צדק ואמת — גר זה דולק באדם, מאיר בו! אורו אמנם פתוך בחשרת יצרים, נטיות וריזוזפים אנוכיים שונים השתים תמיד עליו לבלעו ולעוותו, אך הוא נתון וזרוע כורע כושר להיעלות ולהזדהר בכל טהרו ועצמאותו, והוא בישותו זאת עובדה בשבילי כעובדת עצם חי, כעובדת עצם היותי יצור-אדם תחת השמש, אם אני בידיעתי-בהינכחותי הנאמנה הזאת אעמוד אחד בכל המקום — בי ועל ידי אני האחד כבר הוכרע כל הויכות הוה ביחס לכל מין האדם, ומעתה לא אני, כי אם כל אלה אשר עליהם נאמן משפטו של השטן דוקא ש„חנם אין“ — הם מעתה הגתבעים! הם מעתה המחוייבים להשיב איכה יעמדו יכחשו באדם לומר לו: לא הוא! איכה ובשל מה? ומה כוחם של כל התשובות וההסברים העיוניים כאן, מה כוחן ומה ערכן של כל אלה תיאוריות-הכפירה על „האין והנמנע“, בשעה שאותו האין, כביכול, מזדעק מכל עומק ישותו של יצור-אדם, ולו רק אחד-יחיד, מזדעק בהרגשת כל הערך, כל הכבוד וכל הסיפוק העצמי האנושי: „הנני! אני ישני! אני מציאות!“ — „סיפוק... הרגשת הסיפוק העצמי... וזו מה היא? ואמנם, הן גם המעשה המוסרי „הטהור ביותר“, הוא, גם הוא עשייתו הרי לא תצויר כלל בלי זו הרגשת הסיפוק העצמי באדם העושהו ומקיימו, והרי אם כן שוב אותו המקור, אותו המניע בצורותיו והסתעפיותיו השונות: „אנוכי...“, „סובב סובב הולך הרוח ועל סביבך תיו שב“.

וכאן, ראשית כל, עירבוב ואי-הבחנה בין ההנאה, הסיפוק, אשר הוא עצם הרצון, עצם כוונתו ומגמתו ובין מה שמונה ומקופל או „כא בעקב“ ממילא, כ„סבעו של דבר“. אדם נקרה על שפת נהר ורואה אלמוני נאבק עם שכולת ששטפתה, והוא „משליך נפשו“, קופץ המימה ובהסתכנות חייו מושה ומציל. „סיפוק עצמי“ — חוית חדה מאירה פנימית ודאי שישנה כאן, אך כלום היא שהיתה כוונת המעשה? כלום לשם השגתה מסר האדם נפשו, סיכן חייו? והשנית: כאן אי-הבחנה בעצם זו, הרגשת הסיפוק למהותה ולתכנה. בשטף המלים והגיבים שלנו אנו מביאים לא פעם לידי מכנה משותף דברים שהם שונים זה מזה תכלית שינוי. במעשה האנוכי — הסיפוק העצמי המכוון בו הוא סיפוקו העצמי של האדם מאשר בא לו, מאשר הוא השיג וקיבל לגופו, בשבילו, ואילו

עם ועם כלשונו ובכל דור ודור בסיגנונו — האם בעמוד ונוציא עליהם משפטנו כי, לאמתו של דבר, אף לא אחד יש ואף לא אחד היה ביניהם מעולם, אף לא אחד, אשר בידו שעה אחת, מעשה אחד של עקידת האנוכיות, לכנות ולתום, ולהכרעתו של הרצון המוסרי הטהור ללא שום פנייה אישית? הנוציא משפט זה על סמך הסתכלותנו הפנימית בנו, על סמך ידיעתנו אנו את האדם מתוך הידיעה החיה, הבלתי אמצעית? ולהיפך: האם לבנו בנו לא יסלוד כולו ממשפט כזה, לא יתקומם לו כהתקומם ללעז זדוני, ללעז מנאץ, מביש ומשפיל?

ולבנו זה כמה דוקא הומה הוא תמיד, כמה מתרפק על אלה הסיפורים שבכל עם ובכל דור על גבורי-הרוח באדם, שוכחי תועלת-עצמם ושלום-עצמם ומוסרי נפשם כעולת טוהר על הטוב, על הצדק, על האמת — כמה מפעימים סיפורים אלה תמיד את לבנו בנו, כמה ישתלהב בהם ויתרונן! ואם כולנו גם נחליט במחשבתנו המנתות וברות-פינו גם נכריז כולנו שכל אלה הדיבורים והסיפורים אשר מעולם על בני אדם כובשי עצמם לרצון מוסרי טהור, ללא שום פנייה פרטית שהיא, אינם כולם אלא דברי אגדה הזיוניים, הרי עצם היווצרותן של אגדות כאלה באדם ומרוחו של האדם, ועצם זו התרוננות לבנו מהם תמיד — הרי לא היו אפשריות כלל לולא היה לה לסגולה הנפלית הזאת של „עקידת האנוכיות“, המתגלמת בגבורים החזיוניים הללו, שורש במהותנו האנושית, לולא היתה נתונה בנו, ולו רק ככושר כבול ונצור הבוכה ממעמקינו ומבקש בנו על עצמו, על גאולתו-התממשותו בחיינו?

ואני חוזר ומוכיר ששאלתנו אינה על הכמות, על היחס המספרי, אם למ"ד וא"ו ואם לא למ"ד וא"ו, כי אם מה בטיבו של היצור האדם או לא מטיבו, מה אפשר שיחרחש ומתרחש בתודעתו וברוחו של האדם ומה אי אפשר, ובוה — אם גם כל בני הגזע האנושי החיים על פני כדור הארץ, אם גם הם כולם חסרי אחד בלבד יעמדו ויאמרו: „כל פעליו הרצוניים-המחושבים של אדם הם רק למענו! בסוף סופם מתנמקים הם כולם ונחתכים בו רק מתוך אנוכיותו באלפי פניה ופניותיה“, ואם אני אותו האחד הנותר — אם אני מתוך הבחינה וההוכחה האחת האפשרית כאן, מתוך ההתודעות וההיוכחיות העצמית הבלתי-אמצעית, אעמדה ואעידה קבל שמים וארץ: „גר אלוהים“, גר הרצון לטוב

העצמי" הלזו היא גופה הנה רחשו והתאשרותו של זה הכושר אשר לאדם לתרוג מסוגר אנוכיותו אל ה"לא-אני", אל הזולת — אותו לתפוס להרגיש ולחיות כחיותו ממש את עצמו-נפשו. ובהריגה זו דוקא ומתוכה מרגיש האדם תמיד את חדות התבטאותו ונצחוננו של היסוד האנושי-בו בעיקר מהותו, ערכו וכבודו.

כי בויכות הישן ההוא על האדם, על צלמו ומהותו, אכן צדק לא השטן! כי באמנה מסוגל הוא היצור-האדם לעשות את הטוב וגם לתת את נפשו עליו — חנם, גם חנם!

במעשה הטוב המוסרי, במעשהו של זה אשר חרף נפשו ומשה והציל? כאן לא רק שהסיפוק העצמי, כאמור, אינו מכוונת המעשה, ממטרותו, אלא ש"הסיפוק העצמי" הכרוך בו, כטבעו של דבר" היא קורת-רוחו של האדם מאשר עלה בידו למנוע אסון מן הזולת, ועל ידו הושב אל האור, אל החיים, זה האחד שנאבק עם המות. כלומר: הרגשת "הסיפוק העצמי" הכרוכה בעשיית המעשה הטוב, המוסרי, היא סיפוק-רוחו של האדם ממניעת הרע והצער מן הזולת, או מהבאת השמחה וההנאה לזולת, ויהי זה פרט או כלל. ונמצא, איפוא, ש"הרגשת הסיפוק

בחגוי נשמתו של פרדיננד לאסאל

ר' בנימין

עטרתי-הנצחון על מצחך. — האמיני גא, להיות "נשיא, בחיר העם" של ריפובליקה, לער מוד איתן ובטוח באהבת עמך, זהו רגש גא לפי חזות כמו לשבת בחור, "מלך בחסד עליון" על כס-מלכות רעוע ומנוגע-תולעים? בואי הנה! — פה לצדי לפני הראי! — הביטי אל שנינו, האם זה הזוג בראי אינו זוג נאה להפליא, תואר מלכות? האם לא יצר הטבע את שניהם באתער רותא דלעילא ולעילא? והאם אינך סבורה כי השלטון, — השררה העליונה, יהיה הלוש ההר לם אותנו? כן, ילדה! עוד יבהיקו פניך בעליצות נאה על שבתרת בי — מכולם בי! תחי הריי פובליקה והנשיאה שלה בעלת תלת-לית-הזהב! — בדברו התלקח יותר ויותר וזרם-אשנו דבק גם בי; בהשתאות ובדבקות-אמונה נתלו בו מבטי עיני, והוא בראותו זאת המשיך ואמר: "את מאמינה בכוכב שלנו, לא כן? מש-מצאתיך נתבהר לי עוד יותר דרכי אל על; מאור חד אתך מוכרת אני להגיע אל המטרה, — ואז: — אשרינו! ואשרי ידידינו! יש אויבים לשנינו — כחול אשר על שפת הים; זה טבע הדברים אצלי ומוכן גם אצלך; אין דבר, ייגעו, יהגו, ילכלכו ברוקם המוזהם את שולי בגדינו, הם כולם עוד יכרעו ברך כאשר אנו נצעד דרך "שער הנצחון"! גם את, סוסתי, מבינה את תאות-הכבוד הזאת, לא כן? ו"פרדיננד בחיר העם הוא שם גא? כך יקראוני, אם וכאשר אצליה". —

אכן אחרי הפסקה קצרה המשיך ואמר: "עוד יהיו קרבות חמורים — גם הזמן עוד לא

הילינה מספרת:

לאסאל אמר לי אחרי שיחה ממושכה על מצבו הכלכלי:

"עתה הגידי — האם מספיק לך הגורל, שיש לי להציע לך?"

ענית לו:

"לגמרי".

הוא המשיך:

"זאת חפצתי לשמוע. אהביני כמו שהראיתי עצמי לפניך, אך — האין לך כל תאות-הכבוד?" אמרתי לו:

"תאות-הכבוד שלי היא להיות אשתו של פרדיננד לאסאל ולהיות חברה לגורלו הוא". הוא שחק מתוך חדוה, שפשף את ידיו ואמר:

"חי אלהים כי בחרת יפה, כי ירך לא תהיה על התחוננה. כי יבואו ימים ואשתו של פרדיננד לאסאל תהיה עוד הראשונה מכולן! נדבר נא על זה בישוב-הדעת. האם חשבת מעט על תכניותי ומטרותי? — לא? — הביטי נא אלי — (ובדברו הזדקף במלוא קומתו ופקח לרווחה את עיניו המיוחדות במינן, הדומות לעיני הנשר, מלך הצפרים) האם נראה אני לך כמי שמסכים להסתפק בתפקיד שני במדינה? התאמיני כי מקריב אני את שנת לילותי, את לשד עצמותי ואת כוח ריאיתי רק כדי להוציא את הערמוניים מן האש בשביל האחרים? האם תראיני כדמות "קדוש" פוליטיז — לא! — אכן אני רוצה לפעול וללחום — אך גם על מנת לקבל את פרס-הקרוב, — ולשים לך — נקרא לזה כרגע —